

субъектісіне айналдыруға бағытталса (проблемалық дәрістер, кіші топтармен жұмыс, рөлдік ойындар т.б.), екіншісі – жаңа информациялық технологияны, интернет ресурстарды қолдану. Оларға жататындар: интернет арқылы алынатын ғылыми, оқу, оқу-әдістемелік, анықтамалық, электрондық кітапханалар, көрсетілетін материалдар (презентациялар) т.б. Жаңа инновациялық технологияны оқыту үрдісіне енгізуде «Ғылыми кітапхана» деп аталатын ресми сайт оқытушылар үшін үлкен көмек көрсетуде. Бұл орайда айта кететін мәселе – мемлекеттік тілдегі әлеуметтанулық арнайы оқу материалдардың тапшылығы қазақ бөлімі студенттеріне айтарлықтай қиындық тудырып отыр.

Негізінде пәнді оқыту барысында келесі мақсаттар жүзеге асырылады:

➤ оқу үрдісін интерактивті және инновациялық әдістерді қолдану арқылы **интенсивтендіру**;

➤ оқуды жекелендіру (*индивидуализация*);

➤ білімді *интеграциялау*;

➤ білім беру үрдісінің *инфраструктурасының (құрылымының)* қалыптасуы: техникалық қамтамасыз ету.

Қорыта айтқанда қоғамдық пәндер жүйесінің қай компоненті болмасын, оның ішінде әлеуметтану болашақ маманның белсенді өмірлік, азаматтық позициясының қалыптасуына игі әсер ететінін ескеретін болсақ отандық әлеуметтанудың теориялық және әдістемелік проблемаларын шешу кезек күттірмейтін мәселе.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әлібек Т.Қ. Проблемы соотношения исторического и социального // Ғасырлар тоғысындағы тарих ғылымының философиясы. Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. 12 мамыр, 2006 жыл. – Қостанай, 2006.

2. Әлібек Т.Қ. Әлеуметтік пәндер арасындағы байланысты пайдаланудың кейбір мәселелері // Білім беру жүйесіндегі мамандарды даярлау сапасын көтеру жолдары. Ы Алтынсарин педагогикалық оқылымдары туралы мағлұматтар. 2 ақпан, 2007 жыл 1 бөлім. Қостанай: ҚМПИ, 2007.

3. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. Алматы: Білім, 2008.

4. Субочева А.Д., Субочева О.Н. Инновационные методы обучения студентов // Научные труды (Вестник МАТИ). Вып.21 (93) – М.: МАТИ, 2013, с.388-393.

5. Шаяхметова А.А. Инновационные методы обучения преподавателя высшей школы. <http://repository.enu.kz/>.

Куребаева Гулнара Ахметовна
Семей қаласы Шәкәрім атындағы МУ,
педагогика ғылымдарының магистрі

ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АННОТАЦИЯ

Мақалада жасөспірім кезеңде балалардың әлеуметтік-психологиялық даму ерекшеліктері жайлы баяндалған. Жасөспірімдік кезеңде психологиялық дамуды зерттеген психологтар еңбектеріне талдау жасалынған. Жасөспірімнің жеке басы дамуының аса маңызды факторы - оның өзінің ауқымды әлеуметтік белсенділігі болып табылады.

Түйінді сөздер: жасөспірім, өзіндік рефлексия, дағдарыс, құндылықтар, жасөспірімнің өзін-өзі тануы, өзіндік сана-сезім.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены социально-психологические особенности развития детей в юношеском возрасте. Дается анализ психологического развития предложенного различными авторами.

Социальная активность в юношеском возрасте рассматривается как основной фактор личностного развития в данном возрастном периоде.

Ключевые слова: *подросток, самостоятельной рефлексия, кризис, ценности подростков, самоидентификации, самосознания.*

ABSTRACT

There are social – psychological particulars of development of children at youthful age are examined, analysis of psychological development is ordered by different authors is given in an article. Social activity at the youthful age is examined as the fact of personal development at this age period

Keywords: *the teenager, self-reflection, crisis, values of adolescents, identity, identity-feeling.*

Жасөспірім шақта және жасөспірім кезеңінде де ересек жастағы сияқты адам өзінің ішкі әлемін дамыған рефлексивті қабілеттері арқылы ашады. Бұл сезім мен ой тылсымдарын тануға бағытталған.

Жасөспірім кезеңі 16-25 жас аралыққа дейінгі жас мөлшерін қамтиды. Бұл кезең адамның сенімсіздік пен жүйесіздік кезеңінен шынайы ер жету шағы. Жасөспірім кезеңінде адамдарда өмір құндылықтарын таңдау мәселесі пайда болады.

Жасөспірім өзіне деген ішкі қатынасын қалыптастыруға (мен қандай болғым келеді?) басқа адамдарға деген қарым-қатынысқа, және де моральдық құндылықтарға талпынады. Нақ осы жасөспірім кезеңінде адам өзінің жақсылық пен жамандық категориялары арасында саналы түрде өз орнын табады. «Намыс», «адамгершілік», «құқық», «міндет» сияқты тұлғаның сипатын басқа да ұғымдар толғандырады. Жасөспірім кезеңінде адам жақсылық пен зұлымдылықтың диапазонының шектелген шекарасына дейін таниды. Сондай-ақ, ол өзінің ақылы мен жанының кереметтей шарықтаудың мейірбандылықтан зұлымдыққа, адамгершіліктен жауыздыққа дейінгі диапазон аралығын басынан өткереді. Арбаулар мен шарықтауда, күресте және бастан өткеруде, жығылуда және қайта тұруда жасөспірім сезіп білуге ұмтылады. Ішкі позицияны таңдау өте күрделі рухани жұмыс. Жалпы адам құндылықтарының икемділігімен, құнды бағыт-бағдарының құрылымымен талдамасын тануға ұмтылған адамға, өзінің іс-әрекетін балалық және ересек жаста анықтайтын, тарихи бекітілген нормативтермен құндылықтарды саналы түрде бұзуға, қабылдауға тура келеді. Ол өзінің бейімделген және бейімделмеген өмір позициясының жағдайы, сонымен қатар оның ойынша, бұл таңдаған позиция, ол үшін ең неізгі, ең қажетті, ең таңдаулы болуы тиіс.

Жасөспірім қоршаған әлемдегі өз орнын табуға қандай күш салып бағытталса да, барлық өмір мәнділігін тануға интеллектуалды дайын болса да, ол көп нәрсені білмейді, өйткені ол өзін қоршаған адамдарды және рухани өмір тәжірибесін білмейді. Әсіресе жасөспірім шақта табиғи берілген басқа жынысқа деген талпыныс қозады. Жасөспірімдік кезең адам өзінің рефлексивті жаттығуларын бағалайтын кезең. Ал бұл рефлексивті жаттығулар ішінен ол өзі, досы, барлық адамзат кіреді. Жасөспірім өзінің тұрақты рефлексиясы арқылы өзінің негізін, мәнін ашады. Ол нәзік жанды, тез уайымдауға, сәтсіздікке берілгіш болады. Қандай болмасын ерекше бөгде көзқарас, әсерлі сөз, ерекше әсерлі болып оны жолынан тайдыруы мүмкін [3, 6123].

Л.Ф.Обухова психологиялық зерттеулерінде жасөспірім тұлғасының ерекшелігі психологиялық жаңа құрылымдардың түп тамыры, жеткіншек жаста қалыптасып қойған туындысы болып табылады. Өзіндік жеке тұлғасына деген қызығушылықтың күшейуі, сыншылдықтың көрінуі - бұлардың барлығы ерте жеткіншек жаста сақталады, бірақ, олар мәнді өзгерістерге ұшырап, саналы түрде бейнеленеді. Ең негізгі мәнді өзгеріс тұлғаның өзіндік дамуында болады. Оның айрықша ерекшелігі болып, өзіндік рефлексиясының күштілігі табылады. Яғни, өзін-өзі тануға, бағалауға, өз мүмкіншіліктері мен қабілеттіліктерін білуге талпынысы жатады. «Мен кімін?», «Мен қандаймын?», «Менің қабілеттерім қандай?», «Менің өмірлік идеалым қандай?», «Мен кім болғым келеді?» - міне осы сияқты сұрақтар жасөспірім жастағыларға өте қатты әсер етеді [1,6 87].

Филип Райстың «Психология подросткового и юношеского возраста» оқулығында: жасөспірімдердің өзінің уайым қайғылары ойлары, сезімдері мен қызығушылықтары, арман тілектері мен талпыныстары нақты зерттеу мен зейін салу мәніне айналады дейді. Бұл

кезеңде оқушы өзінің ішкі әлемін енді ашады, субъективті уайымдарына «Өзіндік меніне» қызығушылық таныта бастайды. Өз тұлғасына қызығушылығына төмен жеткіншектерге қарағанда, жасөспірімдердің өзін-өзі тануы, өзіндік сана-сезімі белсенді және өз тұлғасын өз өзіне бағындыруы туа бастайды [5, б128].

Психолог В.А.Крутецкийдің бекітуі бойынша жасөспірімдердің жетілуі жеткіншектерге қарағанда жоғары деңгейде. Жеткіншектердің айқын сезімін сырттан қарағанда ересек адамдарға келеді. Оларға қарағанда жасөспірімдердің ортаны бөлек олардың басқаға ұқсамауы және құрбылыстарымен ересек адамдардың арасында ерекше болуы, әр түрлі бағытта өз-өзін көрсетуі және өзінің өзіндігін бекітуі тән.

Жасөспірім кезеңі жалпы тұлға болып дамуындағы маңызды фаза. Жасөспірімнің жеке басы дамуының аса маңызды факторы – оның өзінің ауқымды әлеуметтік белсенділігі. Ол белгілі бір үлгілер мен игіліктерді игеруге, үлкендермен және жолдастарымен, ақырында өзінің жеке басы мен өзінің болашағын және ниетін, мақсаты мен міндетін жүзеге асыру әрекеттерін жобалау бағытталады [4, б 98].

«Жасөспірім» – сөзінің мағынасы ішкі дүниенің негізгі тенденциясының дамуын көрсетеді. Жасөспірім шаққа аяқ басқан баланың қалыптасуындағы түбегейлі өзгерістер сана-сезімнің дамуындағы сапалық өзгеріспен анықталады, осының арқасында бала мен ортаның арасындағы қатынас бұзылады. Жасөспірімнің жеке басындағы басты жаңа құрылымын оның өзі туралы енді бала емесін дейтін түсініктің пайда болуы орын алады. Ол өзін ересекпін деп сезіне бастайды, ересек болуға және өзіне жұрттың осылай деп қарауына ұмтылады.

Осы жастағы өзгешелік психолог А.Г.Ковалев биологиялық әсері туралы сұрақты ашып тастамай, соның ішінде психикалық сферадағы жыныстық жетілу жасөспірімнің эмоциялық қалпына беттесуін біз тұтас деп айтсақ, онда оның психикалық кескінін биологиялық фактормен анықтаймыз дейді.

В.Г.Асеева бойынша мектеп жасындағы жетілу немесе басқа сөзбен айтқанда ерте жетілу - адамның туғаннан бастап физиологиялық, психологиялық және азаматтық ересектік жетілу кезеңі.

Мектеп оқушыларының өміріндегі ересектену (14-18 жас аралығында) өте құнды кезең. Осы жаста жасөспірімдердің мектептен оқу процесі аяқталады. Жасөспірімдердің ерте жетілу кезеңдерінде орталық жүйке жүйесі ересек адамдікімен теңеледі. Мидың салмағы мен көлемі және функционалды белсенділігі ересек адамдардың ойлауынан қарағанда айырмашылығы болмайды. Сонымен қатар функционалды жетілу жалғасып, осы кезеңде мидың жетілуі ерекше морфологиялық және функционалды дамуымен анықталады.

Жасөспірім – барлық қатынас жағынан ересек адам деп қарастырады М.Ю.Красовицкий. Бірақ оларды толығымен жетілген адам деп айта алмаймыз, сондай-ақ нақты осы жасөспірім шақта тұлғаның әлеуметтік бейімделуі белсенді жүреді. Мектеп пен ата-аналардың жасөспірімдерді, жұмысқа, оқу-танымдық және қоғамдық-саяси іс-әрекеттерге, жанұя жағдайына, азаматтық борышты өтеуге тәрбиелеуде үлкен маңызды мәні жатыр [6, б159].

Л.И.Рувинский, С.И.Хохлова еңбектерінде жасөспірім шақ - бұл қоғамдық жүйедегі көзқарасқа байланысты дүниетанымның бірінші элементі байқала бастайды, бірақ та әлемге деген көзқарасын толығымен пайымдай алмайды. Тек жасөспірімдерде философиялық ойлау әрекеті пайда болады. Бұған арқау болатын түрткі - оқудағы білім, тәртіп пен информация, әдеби оқулықтар және сыртқы ортадан алатын көріністер мен үлкендермен қарым-қатынас.

Ш.Бюллер жасөспірімдік кезеңді фаза бойынша бөліп қарастырады. Негативті фаза пубертодты кезеңде басталады. Негативті кезеңге жеткіншектердің дамуын қоюға болады. Ал, позитивті фазада өмірге деген қызығушылықтың пайда болуы, адамға деген ыстық сезім, табиғатты түйсіну т.с.с болады. Бұл фазаны жасөспірімдерге қатысты деуге болады [2, б 89].

М.И.Шардаков бойынша жасөспірімдік кезең адамның тұрмыстық құндылықтары ретіндегі заттық дүниеге психологиялық тұрғыда тәуелді болып қалады. Жасөспірім осы өмірге ой жүгірте бастайды. Соның арқасында ол жасөспірімдік ортаға кіреді. Әр затпен

дүниеге таңдау жасау арқылы жасөспірім тұтынушыға айналады. Өз иелігіне заттарды жинай отырып әр-түрлі құндылықтарды жинайды. Олар ақыл-ой, адамгершілік әлеуметтік жағынан есейеді.

Жасөспірімдердің әлеуметтік есейуін дамыту болашақ өмірге даярлау үшін қоғамдық тұрғыдан қажет. Мұның өзі күрделі процесс, уақытты талап етеді және жасөспірім ересектерге арналған нормалар мен талаптар жүйесінде өмір сүре бастаса мүмкін болады. Ал бұл дербестік қажетті әр міндетті түрде міндеттер мен құқықтарды ұлғайтумен байланысты. Тек осындай жағдайда ғана жасөспірімдер ересектерше іс-әрекет етуге, ойлауға, алуан түрлі міндетті орындауға, адаммен қарым-қатынас жасауға үйрене алады.

Жасөспірімдерде шектен тыс белсенділік - аяқ шалысқа шектен тыс көңілділік - уайым, өзіне сенімділік - ұялшақтық пен қорқыныш жоғары деңгейдегі адамгершілік талпыныстарының күрт төмендеуі ашық қарым-қатынастық, өте нәзік сезімталдық апатияға, өткір құштарлық – бірбеткейлікке оқуға деген ынта белгісіздікке, бақылау мен әуестілік сияқты талқылаулар болады. Ол бұл кезеңді «Боран мен тегеурін» кезең деп атайды. Ст.Холл жасөспірім кезеңнің мазмұнын «өзіндік сана-сезім» кризисі деп сипаттайды. Тек осыны басынан өткеріп ғана жеке даралы сезіміне ие болады.

Келесі жасөспірім шақты зерттеуші неміс философы, психологы Э.Шпрангер болды. Ол 1924 жылы жасөспірім кезең психологиясы деген еңбекті басылымға берді. Ол еңбегі бүгінге дейін қолданылып келеді. Э.Шпрангер жасөспірім кезеңін толық қарастыра отырып, ол тәуелділік - еркіндік мазмұны болып табылатын «кризиспен» сипаттады. Э.Шпрангер жасөспірім кезеңнің мәдени-психологиялық концепциясын жасады. Э.Шпрангер бойынша жасөспірімдік кезең мәдениет деңгейіне өсу жасы. Ол психикалық даму жеке даралық психиканың осы дәуірде объективті және нормативті рухқа өсуі деп жазады.

Ст.Холл, Э.Шпрангер айтқан тұжырымдарын талқылай келе, жасөспірімдердің даму деңгейінің үш типін бөліп көрсетеді:

1) Өткір ашулы кризистік уақытпен сипатталады. Ол қайта дүниеге келген адамдай уайым-қайғыға түседі, түп тамырында оның жаңа өзіндік «мені» пайда болады.

2) Өте баяу, ақырын, жайбасар тұлға. Жасөспірім ересектік өмірге өзінің жеке тұлғасында ешқандай өзгеріс енгізбей аяқ басумен сипатталады.

3) Жасөспірім белсенді және саналы түрде өзін тәрбиелейді, өзін-өзі қалыптастырады. Өзінің ерік-жігерінің күшімен ішкі кризистерімен мазасыздығын жеңеді, бұл өзіндік бақылау мен өзіндік мінез-құлқы жоғары деңгейдегі адамға тән. Бұл жастағы ең басты жаңа құрылым - Э.Шпрангер бойынша, «өзіндік менінің» ашылуы рефлексияның пайда болуы; өзінің жеке даралығы саналы түрде түсінуі, тұлғаның өзіндік анықталуы.

Психологияның ең негізгі міндеті «тұлғаның ішкі әлемін тану» деген қағиданы ескерсек, оның мәдениетпен және тарихпен тығыз байланысты екенін айтып кеткен жөн болар. Әлеуметтік дамыған тұлғаны тек қоғамда қабылданған нормаларды ұстанумен ғана емес, сонымен қоса белгілі бір топтарға, ұжымдық және қоғамдық құндылықтарға бағытталғанымен ерекшеленеді. Құндылықтар объект жайлы біліммен және оған деген қатынастан тұрады. Психологиялық тұрғыда өзіндік анықталған тұлға - бұл өзінің нені қажет ететіндігін (мақсаты, өмірлік жоспары, идеясы) саналы бағалаушылық, жеке бас және денелік қасиеттері, қолынан не келетінін білетін субъект. Аталған элементтердің тұлғаның өзімен байланыстыруы оның нақты қылықтары мен мінез-құлқының реттеушісі болып, оның іс-әрекетінің дәрежесін, бағыттылығын, интенсивтілігін, мазмұнын анықтайды. Өз мүмкіндіктерін ашу процесі, қоғам, топ талаптарын саналы бағалау ұжым шеңберінде белсенді іс-әрекет етеді. Осы себептен өзіндік анықталған тұлғаның көрсеткіші ретінде тек субъектіні қабылдау әлеуметтік маңызды іс-әрекет жасауға даярлықтың, қатынасты жаңғыртуға ғана емес, сонымен қоса шынайы іс-әрекеттің көрсеткіші болып табылады. Э.Шпрангер, өзіндік сана-сезімді, құнды бағыт бағдарлықты жасөспірімдердің дүниетанымын зерттеуге бастауы деп санады [2, б 96].

Жасөспірім кезеңнің негізгі ерекшелігі – дамудың бар жақтарын өзгерту. Осы кезеңде адамның өз беттілігі өмірге деген дайындығымен анықталады. Мұнда жасөспірімнің

дүниетанымы, кәсіби іс-әрекетті таңдауы және тұлғаның азаматтылық маңыздылығын нақтылау аяқталады. Факторлар әсерінен тұлғаның қоршаған адамдармен қатынас жүйесі және өзіне деген қатынас өзгереді. Осы әлеуметтік позицияның әсерінен оның қоғамдық пайдалы іс-әрекетке, оқуға деген қатынасы өзгереді. Белгілі бір болашақ мамандыққа деген байланыс қалыптасады. Берілген кезең жасөспірімнің үлкендермен мінез-құлықтың барлық аймақтарында тәуелсіздігін көрсетеді.

Жасөспірімнің өз көзқарасы бар, жасөспірімдер үнемі өз жетістіктерін өсіріп, кемшіліктерін азайтып отырады. Өз құрдастарының арасында болуға ұмтылыс, оларды белсенді түрде үлкендер арасынан өзі соған ұқсағысы келетін адам іздейді. Бұл жерде идентификация туындайды. Жасөспірім тұлғасының индивидуалды дамуы мен қалыптасуы бірінше кезекте белсенді өзара әрекет, яғни қоршаған ортамен әрекеттесу нәтижесінің арқасында болады. Жас есейе келе адам психологиялық дамуында әлеуметтік фактордың әсері күшейе түседі [1, б 93].

К.Юнг бойынша осы жас дағдарыс кезеңі. Шынайы өмірдің талаптарына жасөспірім бейімінің сай келмеуі орын алады.

Л.С.Выготскийдің айтуы бойынша жасөспірім кезеңіне қатысты психологияда біршама жалпы теория қарастырылған. Бұл теориялар қазіргі заманда мәнді болып келеді. Кең түрде жасөспірім кезеңін 3 негізгі тұрғыда қарастыруға болады.

1) Биогенетикалық биологиялық процес негізінде және дамудың басқа да процестері қарастырды.

2) Социогенетикалық тұрғы тұлғаның өмір барысында алдына қойған мақсаты мен әлеуметтік процестеріне басты зейін аударуын бекітеді.

3) Психогенетикалық - өзіндік даму негізіндегі психика процестерінің қызметтерін негіз етіп қою.

Сонымен жасөспірім шақта адам өзінің өмір сүруіндегі мәнділікті іздейді, өзінің біртұтастылығын игеруге талпынады, басқалар арасында өз орнын табуға тырысады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Кулагина И.Ю. Возрастная психология. М., 1999.-123-138б.
2. Обухова Л.Ф. Возрастная психология. – М., 1999.-87-95б.
3. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб., 2000. – 128-137б.
4. Кудрявцев В.Т. Психология развития человека. – Рига, 1999.-98-109б
5. Сапогова Е.Е. Психология развития человека. – М., 2001.-136-147б.
6. Грэйс Крайг. Психология развития. – СПб., 2000. – 89-97б.

Куребаева Гулнара Ахметовна
Семей қаласы Шәкәрім атындағы МУ,
педагогика ғылымдарының магистрі
Ақынжанова Шынар Алтынғазықызы
Семей қаласы Шәкәрім атындағы МУ,
2 курс студенті

БАЛАНЫҢ МЕКТЕПТЕ ОҚУҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫ

АННОТАЦИЯ

Мақалада баланы мектепте оқытуға педагогикалық-психологиялық даярлық сұрақтары қарастырылған. Баланың мектепте оқуға дайындығының психологиялық құрылымдық компоненттері: дене дамуы, жеке тұлғалық дамуы, интеллектуалды дайындық. Мектепке барар алдында баланың дамуына көп мән беріледі, ғалымдардың зерттеулері бойынша баланың даму процесіне үш фактор қатысады: биологиялық фактор, әлеуметтік фактор және баланың өз белсенділігі.